Nazwiska to skarbnica wiedzy o naszej historii, kulturze, pochodzeniu

„Pamiętajmy, że dawniej nazwiska znaczyły. Jeśli kogoś nazwano: Baran, Chudy, Malik, Piwowar, to nosił nazwisko, które go charakteryzowało. Dzisiaj nazwisko identyfikuje, a więc np. współczesny Malik nie musi być małego wzrostu" – wyjaśnia językoznawczyni z Uniwersytetu w Białymstoku dr Małgorzata Frąckiewicz.

Czy z danego nazwiska możemy wyczytać, skąd pochodzimy – z jakiego regionu Polski, jakie są nasze korzenie kulturowe?

Dr Małgorzata Frąckiewicz z Katedry Stosowanego Językoznawstwa Polonistycznego na Wydziale Filologicznym UwB: Tak, nazwisko pełni funkcję identyfikującą. Widzę w nim swego rodzaju „fenomen" językowo-kulturowy. Nie jest to moje określenie, lecz staram się je popularyzować. Badanie nazwisk może nam dostarczyć bardzo bogatej i interesującej wiedzy o człowieku, rodach i rodzinach, konkretnych społecznościach lokalnych i narodach. Kiedy słyszymy takie imiona i nazwiska, jak: *Kate Busch*, *Zinedine Zidane*, *Angela Merkel*, *Donald Tusk* czy *Zenek Martyniuk*, to identyfikujemy te osoby jako np. posiadające konkretną narodowość. Dostrzegamy w nich reprezentantów określonych społeczności regionalnych, kulturowych, wyznaniowych itp. W nazwiskach mieszkańców danego regionu są zapisane m.in.: dzieje osadnictwa, jego usytuowanie geograficzne i historia, wpływy kulturowo-językowe, jakim on podlegał. Przykłady z terenu moich badań? Nazwisko *Barwikowski* to antroponim, który w źródłach pojawia się w 1454 r. i pochodzi od nazwy miejscowej *Barwiki* (powiat łomżyński, gmina Radziłów), a np. nazwisko *Filochowski* pojawia się w Łomży na początku XIX wieku. Jeśli je przeanalizujemy, np. z pomocą słowników onomastycznych, to się dowiemy, że pochodzi ono od nazwy miejscowej *Filochy*, dzisiaj przynależnej do powiatu ostrołęckiego i gminy Czerwin, a w źródłach opisywanej jako gniazdo rodu *Filochowskich* herbu Ślepowron w parafii Piski. W związku z tym mamy rozeznane osadzenie jego nosicieli w konkretnym kontekście społecznym, kulturowym i regionalnym. Możemy stwierdzić, że *Barwikowski* i *Filochowski* – to nazwiska związane z regionem dawnej ziemi łomżyńskiej, czyli z Mazowszem. Ten fakt ma swoje konsekwencje, m.in. kulturowe, ponieważ te nazwiska wskazują, że ich współcześni nosiciele to potomkowie drobnej szlachty mazowieckiej. Pośród rodu *Filochowskich* byli m.in.: w 1662 roku wymieniany jako szambelan ziemski, a potem komornik ostrołęcki – *Paweł Filochowski* czy też burgrabia, starosta grodzki i notariusz – *Albert Filochowski*.

Czy ziemia łomżyńska ma charakterystyczne dla siebie nazwiska?

Tak, np.: *Biedrzycki*, *Chrostowski, Cwalina*, *Filochowski*, *Gawkowski, Gocłowski*, *Godlewski, Grodzki, Kiełczewski, Kołakowski, Kulesza, Łada, Łuba, Truszkowski*

Godlewski, *Grodzki*, *Kielczewski*, *Kolakowski*, *Kulesza*, *Łada*, *Łuba*, *Truszkowski*, *Wnorowski*… Dominują tu przede wszystkim tzw. nazwiska szlacheckie, z formantami: *-ski/ -cki/-dzki*, powstałe m.in. od nazw miejscowości leżących w granicach historycznej ziemi łomżyńskiej. Np. koło Grajewa (gm. Radziłów) znajduje się wieś *Klimaszewnica*, z której wywodzi się ród *Klimaszewskich*. Nazwa tej miejscowości jest równa nazwie rzeczki *Klimaszewnica* (prawy dopływ Biebrzy). Koło Zambrowa zaś mamy miejscowość *Klimasze*. Tutaj także osiedlili się przedstawiciele rodu *Klimaszewskich*, a miejscowość zyskała nazwę od ich nazwiska. Do dzisiaj jego potomkowie pielęgnują swoje szlacheckie tradycje i zachowują głęboką świadomość własnej tożsamości. Udało mi się poznać ich osobiście, kiedy byli uczestnikami gawędy historycznej i mówili o dziejach swojego rodu, dokumentując je zachowanymi pamiątkami.

Nazwiska, które Pani wymienia, pochodzą najczęściej od nazw konkretnych miejscowości. Jakie są jeszcze źródła nazwisk? Zawody, pochodzenie…

Tak, ponieważ nazwiska odmiejscowe są reprezentatywne dla tego obszaru, zamieszkałego w przeszłości przez drobną szlachtę mazowiecką, a obecnie przez jej potomków, którzy są bardziej lub mniej świadomi swojego pochodzenia. Źródłem powstania nazwisk były też wyrazy pospolite (nazwy zwierząt, roślin, czynności, przedmiotów czy cech zewnętrznych i wewnętrznych człowieka), stąd np. na Kurpiach nazwiska: *Gąska*, *Orzeł*, *Pliszka*; *Brzóska*, *Grzyb*, *Kłos*, *Lipka*; *Gwizdała*, *Jąkiewicz*, *Nasiadko*; *Ceberek*, *Drzazga*, *Kijek*; *Siwik*, *Śniadach*, *Cichy*, *Pokora*. W Łomży liczne były nazwiska pochodzące od nazw zawodów, np.: *Kowal*, *Kowalczyk*, *Kowalski*, lecz także wiele innych, np.: *Bednarz*, *Cieślik*, *Czapnik*, *Filtr*, *Iglarz*, *Jegier*, *Kaletnik*, *Kołodziej*, *Rymarz.* Pamiętajmy, że dawniej nazwiska znaczyły. Jeśli kogoś nazwano: *Baran*, *Chudy*, *Malik*, *Piwowar*, to nosił nazwisko, które go charakteryzowało. Dzisiaj nazwisko identyfikuje, a więc np. współczesny *Malik* nie musi być małego wzrostu.

Czym wyróżniają się nazwiska łomżyńskie na tle innych regionów naszego województwa: Białegostoku czy południa Podlasia?

Nazwiska mieszkańców każdego regionu mają swoje cechy charakterystyczne. Jeżeli odniesiemy się do ziemi łomżyńskiej, to nazwiska jej mieszkańców w znacznej części reprezentują drobną szlachtę mazowiecką i są nazwami osobowymi odmiejscowymi (np. *Baczewski*, *Bagiński*, *Czaplicki*, *Danowski*, *Dzwonkowski*) czy też herbowymi (np. *Łada*, *Cholewicki*, *Grzymała*, *Konopka*, *Lis*). To przede wszystkim nazwiska rodzime. Reprezentatywna jest także dla tego regionu grupa tzw. nazwisk odapelatywnych, czyli pochodzących od nazw pospolitych (np. *Bączek*, *Chmura*, *Dudek*, *Kapusta*) i nazwiska odimienne (np. *Danielewicz*, *Fiedorowicz*, *Filipowicz*, *Markowicz*, *Pawłowicz*, *Judkowicz*), które wskazują na imię protoplasty rodu. To imię (podstawa tego typu

nazwisk) z kolei odsyła nas do określonego kręgu kulturowego, np. nazwisko *Fiedorowicz* pochodzi od wschodniosłowiańskiego imienia *Fiedor*, używanego na Kresach Wschodnich. Do poł. XVIII w. niewielki procent w samej Łomży stanowią nazwiska obce. To zmienia się szczególnie w XIX wieku. Wówczas odnotowujemy tu nazwisk związane z osadnictwem pruskim (np. *Kalixt Grosfeld*, *Ernest Krauze*, *Krystyan Wagner*). Po powstaniu styczniowym napływa ludność z terenów wschodnich i w Łomży, mieście gubernialnym, mamy nosicieli takich imion i nazwisk, jak np.: *Eudokim Andrejew*, *Leoncjusz Antoniuk*, *Wawrzyniec Bondaruk*, *Nikita Kużelny*, oraz ludności żydowskiej (np. *Icchak Bengelsdorf*, *Abram Berent*, *Berek Blaszka*, *Judka Goldberg*, *Eliasz Jabłonka*), już wcześniej obecnej w mieście i w okolicy. Widzimy, że imiona i nazwiska przywołanych tu przedstawicieli grup etniczno-wyznaniowych są zróżnicowane. Potomkowie ich żyją w Łomży i w rejonie dawnej ziemi łomżyńskiej do dzisiaj. Natomiast Białystok i Podlasie to swego rodzaju tygiel kulturowy z wielowiekową przeszłością, co widzimy także w nazwiskach współczesnych mieszkańców tych jednostek administracyjnych i kulturowych. Ukazują to m. in. opracowania prof. Zofii Abramowicz i prof. Leonardy Dacewicz z Uniwersytetu w Białymstoku. Potwierdzają ten fakt również dzieje rodzin uczestników warsztatów genealogicznych, których poznałam w Białostockiej Akademii Rodziny.

Kiedy ludziom – rodom zaczęto nadawać nazwiska?

To był proces. Najpierw były imiona, a dopiero potem nazwiska. Najwcześniej (XIV w.) ze względów prawnych nosili je (w postaci określenia dodatkowego) przedstawiciele szlachty. System dwunazwowy upowszechnił się z końcem XVIII w. i objął także mieszczan i chłopów. Dopiero od roku 1807 na mocy Kodeksu Napoleona został ustalony prawny obowiązek dziedziczności nazwiska, co też nie od razu znalazło swoje odzwierciedlenie w powszechnej praktyce. Wcześniej nazwiska (jako określenia dodatkowe) pełniły rolę, jaką mają dzisiaj, lecz nie podlegały współczesnym wymogom formalnoprawnym, które właściwie zostały dookreślone i usankcjonowane dopiero w XX w.

Jak na podstawie nazwiska odkryć swoje rodzinne korzenie? Od czego powinniśmy zacząć?

Nazwisko stanowi trop do poznania własnego dziedzictwa kulturowego. Jeżeli weźmiemy pod uwagę takie nazwiska jak: *Kossakowski*, *Pilichowski*, *Kołakowski*, *Milewski* – dowiemy, że są one powiązane z konkretnymi miejscowościami przynależnymi do ziemi łomżyńskiej. Ich nosiciele mogą odwoływać się do dziedzictwa drobnej szlachty. Jeżeli szukamy swoich korzeni i mamy informację o miejscu pochodzenia przodków, czy miejscu ich spoczynku, możemy zwrócić się, np. do

konkretnej parafii czy archiwum państwowego, by odszukać akta metrykalne. W tych źródłach znajdziemy informacje dodatkowe, opisujące naszych przodków, np. *szlachetnie urodzony*, *włościanin*, *felczer*, *mieszczanin, katolik*, *przechrzta* itp. Istnieją rozmaite źródła, w których można znaleźć informacje o przodkach, np. dokumenty spisów powszechnych.

Od lat bada Pani nazwiska mieszkańców ziemi łomżyńskiej. Ile już zostało ich przeanalizowanych? I dlaczego właśnie ten region wybrała Pani do swoich badań?

Wyekscerpowałam wraz ze swoim zespołem projektowym i opisałam wiele nazwisk łomżyńskich. Trudno podać tutaj konkretną liczbę, ponieważ stale poszerza się ich lista, a baza źródłowa jest ogromna i ciągle opracowywana. Jednak z pewnością to kilka tysięcy nazwisk mieszkańców ziemi łomżyńskiej (ludności katolickiej, żydowskiej, ewangelickiej czy prawosławnej). Najpierw analizowałam nazwiska mieszkańców Łomży. Potem rozszerzyłam badania na obszar historycznej ziemi łomżyńskiej, od XVI w. obejmującej administracyjnie północno-wschodnią część Mazowsza, graniczącą na przestrzeni wieków z Prusami Wschodnimi i terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego, co jest bardzo ważne, ponieważ ma związek ze składem społecznym i etnicznym zamieszkującej ją ludności. Zajęłam się tą problematyką, bo wiele miast i miasteczek w naszym kraju posiada już swoje słowniki onomastyczne i monografie nazwisk, a Łomża i ziemia łomżyńska nie miały takich opracowań. Poza tym to moje rodzinne strony. Urodziłam się w Rutkach-Kossakach, wychowywałam u dziadków w Jedwabnem i nad Narwią w Bronowie, a od ponad 25 lat stale mieszkam w Łomży.

Na koniec – co Pani wyczytała ze swojego nazwiska – Frąckiewicz?

Moje nazwisko należy do grupy tzw. patronimicznych, co oznacza, że protoplasta mojego rodu nosił imię *Franciszek*, którego w jego środowisku nazywano *Frąckiem* (to jedna z wielu form tego popularnego do dziś imienia). Od tej nazwy osobowej pochodzi nazwisko *Frąckiewicz*. Liczna grupa jego nosicieli zamieszkuje powiaty: łomżyński, ostrołęcki, suwalski. Co warto wiedzieć, formanty patronimiczne *-owicz*, *-ewicz* kojarzymy z nazewnictwem osobowym rozpowszechnionym na mazowiecko-podlaskim pograniczu, a to stanowi dodatkową wiedzę o naszych kulturowych korzeniach.

źródło: Uniwersytet w Białymstoku

na zdjęciu dr M. Frąckiewicz z UwB